

26. Дигесты Юстиниана. Очерки по истории составления и общая характеристика [Текст] : монография / И. С. Перетерский. — М. : Госюриздат, 1956. — 132 с.
27. Суханов Е. А. Частное право в российской правовой системе // Государство и право на рубеже веков : (материалы всерос. конф.). Гражданское право. Гражданский процесс. — М., 2001. — С. 3–11.
28. Харитонов Е. О. Гражданское право: Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Виды договоров. Авторское право. Представительство : учеб. пособие / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. — К. : А.С.К., 2001. — 832 с.
29. Харитонova О. І. До питання про визначення поняття публічного права // Актуальні проблеми політики. — О., 2000. — Вип. 8. — С. 177–180.

Анотація

Адамова О. С. Співвідношення понять морського публічного й морського приватного права. — Стаття.

Стаття присвячена визначенню поняття морського права, проведенню порівняння понять «морське приватне право» та «морське публічне право». Здійснюється огляд існуючих точок зору щодо цього питання шляхом дослідження основних джерел національного та міжнародного морського права.

Ключові слова: морське право, міжнародний, публічне право, приватне право, національне право, море, система, держава, правова природа, морський простір.

Аннотация

Адамова О. С. Соотношение понятий морского публичного и морского частного права. — Статья.

Статья посвящена определению понятия морского права, осуществлению сравнительного анализа понятий «морское частное право» и «морское публичное право». Осуществляется обзор существующих точек зрения относительно этого вопроса путем исследования основных источников национального и международного морского права.

Ключевые слова: морское право, международный, публичное право, частное право, национальное право, море, система, государство, правовое природа, морское пространство.

Summary

Adamova O. S. Correlation of the Concepts of Public and Private Maritime Law. — Article.

The following article is devoted to correlation of the definitions of Maritime Public Law and Maritime Private Law. The problem of defining the concept of Maritime Law and its system is also explored.

Keywords: Maritime Law, international, Private Law, Public Law, National Law, sea, system, state, juridical nature, sea space.

УДК 347.957

Г. М. Ахмач

КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Україна, як держава — учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийняла зобов'язання підтримувати конвенційні положення, серед яких є право кожного громадянина на справедливий і публічний судовий розгляд його справи цивільного характеру упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом (п. 1 ст. 6 Конвенції). Ратифікація Україною Конвенції (17.07.1997 р.) означає признання положень Конвенції частиною законодавства України, що закріплено у ч. 1 ст. 9 Конституції України.

Норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відображені у ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України, яка визначає справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ завданнями цивільного судочинства, а захист прав, свобод чи інтересів людини закріплює як мету цивільного судочинства.

При розгляді і вирішенні цивільних справ судам дуже важливо в повній мірі реалізувати його демократичний потенціал, прийняти всі необхідні заходи для правильного і своєчасного розгляду цивільних справ, забезпечити суб'єктам процесу право на справедливий судовий розгляд і захист їх прав, свобод та законних інтересів.

Доступ до правосуддя здійснюється шляхом точного, послідовного і неухильного дотримання процесуальної форми.

Однією з гарантій справедливого судового захисту прав та свобод людини є право на касаційне оскарження судового рішення. Перегляд судових рішень у касаційній інстанції є останнім етапом судочинства України, спрямованим на перевірку законності та обґрунтованості судових рішень, які набрали законної сили. Тому здійснення ефективності судового захисту на цій стадії цивільного процесу, як останнього гаранта реалізації порушених, невизнаних або оспорюваних прав людини, має особливе значення.

Вибір європейського вектора розвитку українського національного законодавства, зокрема цивільного процесуального судочинства, визначив новий порядок перегляду судових рішень у касаційному порядку, який відображає процес адаптації українського законодавства до міжнародних європейських стандартів. Тому дослідження напрямків оптимізації касаційного провадження, виявлення недоліків та прогалин у чинному законодавстві, а також вироблення рекомендацій з його удосконалення є актуальним, сприяє створенню належних умов доступності та справедливості правосуддя згідно з міжнародними стандартами.

Проблема касаційного провадження та захисту у цивільному процесі прав та законних інтересів людини привертає увагу таких процесуалістів, як М. А. Алієскеров [5], Я. П. Зейкан [6], В. Комаров [8], А. Осетинський [7], Н. Ю. Сакара [9], М. Ясинок [10] та ін. Однак низка питань, що охоплюються цією проблемою, залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження.

З прийняттям Верховною Радою України 7 липня 2010 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зроблено наступний крок до відтворення норм Конвенції у національному законодавстві, зближення його з міжнародними стандартами справедливого судочинства.

Норми Закону передбачають не тільки здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий суд, повагу до інших прав і свобод, передбачених Конституцією і законами України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України (ст. 2), захист прав, свобод та законних інтересів кожного незалежним і безстороннім судом, утвореним відповідно до закону (ч. 1 ст. 7), а й діяльність судів касаційної інстанції як гаранта для забезпечення справедливого та неупередженого

розгляду справи у розумні строки, встановлені законом, право кожного на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції (ч. 2, 3 ст. 7), право на касаційне оскарження судового рішення у випадку і порядку, встановлених процесуальним законом (ст. 14).

Відповідно до положень Закону були внесені зміни у Цивільний процесуальний кодекс України, які вдосконалюють окремі норми щодо касаційного провадження у цивільному судочинстві [3].

По-перше, звертає увагу нова редакція ст. 323 ЦПК України із змінами, внесеними згідно із Законом, — касаційною інстанцією у цивільних справах зазначається не Верховний Суд України, а Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Такі зміни у судоустрій України є важливим кроком до зближення національного судочинства з міжнародними стандартами, сприяють вдосконаленню судового розгляду цивільних справ у касаційній інстанції, більш ефективному та швидкому розгляду касаційних скарг.

Проблема перевантаженості Верховного Суду була предметом активних дискусій та потребувала негайного вирішення. У висновках європейських консультаційних структур та Президентів (Голів) Верховних Судів (за матеріалами Шостих зборів Президентів Верховних Судів Європи) підкреслюється, що надмірна перевантаженість Верховного Суду справами є основним фактором, що ускладнює здійснення Верховним Судом свого безпосереднього призначення й негативно позначається на реалізації судової влади у суспільстві.

Дана проблема обумовлює визначення у кожній країні шляхів, практичних механізмів або законодавчих застережень, що мають гарантувати розгляд у Верховному Суді лише тих справ, позиція з правозастосування в яких є дійсно важливою з точки зору подальшого розгляду спорів у державних судах та спроможна зорієнтувати подальшу поведінку суб'єктів подібних правовідносин. Ця вимога має корелюватися із специфікою структурної побудови судової системи тієї чи іншої держави, рівнем спеціалізації, розгалуженості, особливостями територіального устрою, історичного фундаменту [7, 7–8].

Проблема перевантаженості Верховного Суду України як суду касаційної інстанції досліджувалася також у монографії В. В. Комарова, який звертає увагу на те, що порядок касаційного оскарження і процедура перегляду судових рішень у цивільних справах потребують вдосконалення, оскільки вони не є ефективними. Головною причиною проблем касаційної інстанції визначена перевантаженість Верховного Суду України, із-за якої суд не спроможний упродовж розумного строку розглянути велику кількість справ, що надходять на його розгляд.

За даними статистики, на кінець 2006 р. до Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України надійшло понад 40 тисяч справ з касаційними скаргами, що призводить до порушення розумних строків розгляду справ і права на справедливий судовий розгляд.

Відповідно до вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод це є суттєвим порушенням міжнародних зобов'язань України.

На Двадцятій нараді, яка відбувала у червні 1996 р. у Будапешті (тема: «Ефективність і справедливість правосуддя»), зазначалось, що складності у виконанні державами ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, більшою мірою пов'язані з перевантаженістю судів і певною складністю процедури, яка не викликається особливою необхідністю [8, 593].

Закріплений у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Законі України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» обов'язок суду розглядати справи у розумні строки, встановлені законом, після доповнення Цивільного процесуального кодексу України ст. 330-1 «Строки розгляду касаційної скарги» набуває конкретні межі, стає реальною гарантією захисту цивільних прав людини у касаційному судочинстві у строки, встановлені цивільним процесуальним законодавством.

Так, згідно зі ст. 330-1 ЦПК протягом одного місяця має бути розглянута касаційна скарга на рішення, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 324 ЦПК, а касаційна скарга на ухвали, які передбачені п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК, має бути розглянута протягом п'ятнадцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження у справі.

Однак чинне цивільне процесуальне законодавство має певні недоліки, які потребують подальшого вдосконалення.

Згідно з положеннями ст. 333 Цивільного процесуального кодексу України суд касаційної інстанції не зобов'язаний у всіх випадках повідомлювати осіб, які беруть участь у справі, про час і місце розгляду справи судом касаційної інстанції. Тобто суд факультативно вирішує питання про необхідність присутності даних осіб у судовому засіданні, — особи, які брали участь у справі, можуть бути викликані судом для надання пояснень у справі у разі необхідності, а необхідність виклику даних осіб до розгляду справи судом касаційної інстанції визначається судом за власним розсудом.

Така позиція законодавця, на нашу думку, позбавляє сторони та інших осіб, які беруть участь у справі, аргументовано відстоювати свою позицію у справі, перешкоджає суду всебічно й об'єктивно досліджувати обставини справи, винести законне і обґрунтоване судові рішення за результатами розгляду касаційної скарги, перешкоджає реалізації права людини на справедливе судочинство.

Таким чином принцип змагальності у касаційної інстанції не реалізується у повному обсязі, у зазначеній інстанції права сторін обмежені у порівнянні з першою і другою судовими інстанціями, в яких сторони мають реальну можливість довести ті обставини, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі.

Здійснення цивільного судочинства на засадах змагальності означає не тільки пошук оптимальної моделі правосуддя з ефективним захистом прав і інтересів громадян, але й відображає прагнення України до цивілізованого правосуддя, повагу до правових традицій демократичних держав, що підтверджують необхідність реального застосування цього принципу при розгляді касаційних

скарг по цивільних справах у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Змагальність у цивільному процесі проявляється у формі змагальності ініціативи осіб, які беруть участь у справі, а також активності суду, який повинен створювати всі необхідні умови для встановлення об'єктивної істини по кожній справі, всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, роз'яснити особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджати про наслідки здійснення або нездійснення процесуальних дій і сприяти в здійсненні їх прав у випадках, передбачених ЦПК України.

У даному випадку процесуальні гарантії права на справедливий та всебічний судовий розгляд цивільної справи як фактор у забезпеченні ефективності цивільного судочинства потребують додаткового нормативного врегулювання, з метою посилення процесуальних гарантій права на судовий захист для підвищення ефективності цивільного судочинства.

Крім того, на нашу думку, процесуальне обмеження прав сторін у касаційній інстанції впливає на реалізацію принципу об'єктивної істини у цивільному судочинстві, згідно з яким висновки суду мають відповідати дійсним обставинам справи.

Суд зобов'язаний встановити всі факти, що спрямовані на правильну оцінку фактичного складу справи; зберігаючи об'єктивність і неупередженість, суд зобов'язаний сприяти всебічному і повному з'ясуванню обставин справи. Тобто суд повинен з'ясувати всі питання у справі, залучити всі матеріали, які мають значення для справи, відповідно до правил належності доказів і допустимості засобів доказування.

Здійснення принципу об'єктивної істини у цивільному судочинстві — це також відповідність висновків суду дійсним обставинам справи, що досягається за умови безстороннього і сумлінного ставлення до них суду.

Реалізація принципу усності судового розгляду у касаційній інстанції також викликає сумніви, тому що суд факультативно вирішує питання про необхідність присутності осіб, які беруть участь у справі, у судовому засіданні. Але відповідно до ст. 6 ЦПК України розгляд справ у всіх судах проводиться усно, тобто процесуальна діяльність судів і учасників процесу відбувається у словесній формі.

Усна форма судового розгляду сприяє реалізації вимог принципу гласності і безпосередності, допомагає суддям краще і повніше сприймати факти справи, а сторонам — довести ці факти до відома суду, висловлювати свої міркування, заперечення, спростування з метою встановлення дійсних обставин справи. Усна форма розгляду справи дає змогу судові особисто і безпосередньо контактувати з учасниками процесу у цивільній справі і сприймати фактичний матеріал у повному обсязі, який відтворюється в судовому засіданні. Завдяки усній формі розгляду справи сторонам простіше висловити, сприйняти обставини у справі і свої міркування, цивільний процес стає більш доступним для сторін.

Слід зазначити, що досягнення мети цивільного судочинства (захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб,

прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави) забезпечується цивільно-процесуальними гарантіями, серед яких інститут касаційного провадження є додатковою гарантією забезпечення законності судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій.

Мається на увазі, що функціонування апеляційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал, які не набрали законної сили, є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, але не виключена вірогідність помилкових судових постанов не тільки судами першої інстанції, а також й другої інстанції (апеляційної).

У цьому випадку важко переоцінити роль касаційної інстанції як додаткового гаранта виконання завдань та досягнення мети цивільного судочинства. Регулювання касаційного провадження передбачає можливість оскарження рішень і ухвал, постановлених судом першої інстанції, які були предметом розгляду в апеляційному порядку, лише у зв'язку з неправильним застосуванням судом норм матеріального права чи порушенням норм процесуального права. Основною функцією суду касаційної інстанції є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону судами різних ланок судової системи.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ перевіряє законність судових рішень в межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції. Правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права в касаційному порядку суд перевіряє за загальним правилом в межах касаційної скарги. Однак суд не обмежений доводами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Слід зазначити, що суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинути ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими (ст. 335 ЦПК).

Отже, касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій. Суть касаційного провадження полягає у тому, що суд касаційної інстанції за скаргою сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, а також осіб, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, за скаргою органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (у випадках, встановлених в законі), перевіряє відповідність нормам матеріального і процесуального права рішень і ухвал суду першої та апеляційної інстанції.

Тобто касаційне провадження спрямоване на забезпечення законності та обґрунтованості рішень і ухвал як суду першої інстанції, та і суду апеляційної інстанції, запобігання порушенню законності. Тому реальне застосування на

стадії касаційного провадження таких принципів цивільного процесу, як об'єктивна істина, усність судового розгляду справи, змагальність, відіграє вирішальну роль у дійсному захисті цивільних прав, свобод та інтересів суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, а вдосконалення цивільного процесуального законодавства у цьому напрямку є гарантією вирішення мети цивільного судочинства.

При дослідженні проблемних питань касаційного провадження слід також звернути увагу на недостатню законодавчу врегульованість положень п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК стосовно переліку ухвал апеляційного суду, які можуть бути оскаржені у касаційному порядку сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 324 ухвали апеляційного суду можуть бути оскаржені, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Перелік таких ухвал у ст. 324 не передбачений. Але тлумачення даного положення може бути неоднаковим, що негативно впливає на можливість перегляду у касаційному порядку окремих ухвал апеляційного суду, обмежує захист прав людини у касаційному судочинстві, тобто означає обмеження в доступі до правосуддя.

На відміну від касаційної інстанції, апеляційне провадження врегулює данне питання на нормативному рівні, — у ст. 293 ЦПК закріплено перелік ухвал суду, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду (про відмову у прийнятті заяви про видачу судового наказу або скасування судового наказу; про забезпечення позову, а також щодо скасування забезпечення позову; про повернення заяви позивачеві (заявникові); про відмову у відкритті провадження у справі; про визнання мирової угоди за клопотанням сторін та ін.).

З метою усунення прогалин чинного ЦПК, на нашу думку, доцільно вдосконалити ст. 324 ЦПК шляхом конкретизації переліку ухвал апеляційного суду, які можуть бути оскаржені у касаційному порядку за аналогією з апеляційною інстанцією, враховуючи особливості касаційного провадження.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, та 11 до Конвенції від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 40. — Ст. 263.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 41–42, 43, 44–45. — Ст. 529.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40–41, 42. — Ст. 492.
5. Алискеров М. А. Кассационное производство по гражданским делам: вопросы теории и практики : монография / М. А. Алискеров. — М. : НОРМА, 2005. — 160 с.
6. Зейкан Я. П. Захист у цивільній справі / Я. П. Зейкан. — К. : КНТ, 2007. — 488 с.
7. Осетинський А. Сучасні аспекти інституційного забезпечення касаційного перегляду судових рішень та єдності правозастосування у національних судових системах країн ЄС // Право України. — 2007. — № 5. — С. 7–14.

8. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства / за заг. ред. В. В. Комарова. — Х. : Харків юридичний, 2008. — 928 с.
9. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. Ю. Сакара. — Х., 2006. — 209 с.
10. Ясинюк М. Сучасний погляд на розвиток цивільного процесу в Україні // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 3. — С. 89–91.

Анотація

Ахмач Г. М. Касаційне оскарження як гарантія захисту прав людини. — Стаття.

У статті аналізуються сутність та проблемні питання, пов'язані з захистом прав людини у касаційній інстанції, зокрема відповідність цивільного процесуального законодавства України міжнародним стандартам. Автором визначаються недоліки чинного цивільно-процесуального законодавства та вносяться конкретні пропозиції щодо його вдосконалення.

Ключові слова: касаційна інстанція, правосуддя, цивільний процес, судоустрій, судочинство, право на судовий захист.

Аннотация

Ахмач А. М. Кассационное обжалование как гарантия защиты прав человека. — Статья.

В статье анализируются сущность и проблемные вопросы, связанные с защитой прав человека в кассационной инстанции, в том числе соответствие гражданского процессуального законодательства Украины международным стандартам. Автором выявляются недостатки действующего гражданско-процессуального законодательства и вносятся конкретные предложения по его усовершенствованию.

Ключевые слова: кассационная инстанция, правосудие, гражданский процесс, судоустройство, судопроизводство, право на судебную защиту.

Summary

Ahmach A. M. Appeal As a Guarantee of Defence of Human Rights. — Article.

In article the essence and problem questions related to defence of human rights in the appeal instance are analysed, including accordance of civil judicial process of Ukraine to the international standards. The author come to light the lacks of active civil judicial process and are brought in concrete suggestions on its improvement.

Keywords: appeal instance, justice, civil process, judicial system, legal proceeding, right of judicial defence.

УДК 347.441

І. В. Давидова

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОБМАНУ ЯК ПІДСТАВИ НЕДІЙНОСТІ ПРАВочИНУ

З самого початку існування торгового обороту його супроводжує обман. Однак, незважаючи на те, що обман є незмінним супутником торгового обороту, він є умовою, за якої правочин може бути визнаний недійсним. В умовах ринкової економіки виявлення правочинів, вчинених під впливом обману, має важливе практичне значення, оскільки вчинення правочину під впливом обману дозволяє визнати його недійсним та забезпечити захист інтересів уведеної в обман особи. Тому визначення поняття обману та його ознак є досить актуальною проблемою.

© І. В. Давидова, 2011